

Після поразки та окупації угорськими військами Карпатської України більшість членів ОУН перейшла до Румунії, згодом до Німеччини, де вступала до "Військових Відділів Націоналістів" або "Легіону Сушка" під керівництвом полковника Романа Сушка. ПУН розглядав їх як основу майбутньої української армії, а також як добру нагоду здобути українцям військовий вишкіл. Їх навчання відбувалося в Альпах поблизу австрійського містечка Гакенштайн. Інструкторами були німецькі офіцери, які викладали такі предмети: топографію, зброєзнавство, диверсійну справу, бойові заняття, дисципліну, стрільби з автомата метання ручних гранат³². ОУН також організувала інші військово-навчальні табори для підготовки своїх членів. Так, на початку серпня 1939 року в горах поблизу Зальцбурга військову підготовку пройшло близько 250 осіб, яких навчали самостійних дій у складі невеликих ударних підрозділів. Друга така військова школа працювала в гірському селі Зауберсдорф біля міста Віннер Нойштадт. На цих курсах навчали "теоретичних військових дій, стратегії й тактики, міжнародних справ"³³.

Активна військово-політична діяльність Організації Українських Націоналістів в останнє міжвоєнне десятиліття зуміла підготувати більшу частину українського суспільства в Західній Україні до збройної боротьби під час і після Другої світової війни. Організація віддала для цього свої військові кадри, провідників, які в ці буремні роки довели свою жертвовність та ідейність у боротьбі з двома окупантами – Німеччиною та Радянським Союзом. Подальший хід історичних подій показав, що ОУН залишилася фактично єдиною реальною політичною силою, яка зуміла гідно репрезентувати українську націю та очолити її боротьбу за свободу та побудову незалежної Української Держави.

³² Сотенний Бурлака / Під. ред. В. В'ятровича. – Львів, 2000. – С. 23–24.

³³ Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля та кордони. – Київ, 1994. – С. 78.

Олександр ДАРОВАНЕЦЬ
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СТАН ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛУЦЬКОГО ПОВІТУ ОУН У 1937–1938 РОКАХ

Прагнення здобути власну державу завше було притаманне більшості поневолених народів. Не є винятком і українці, які в період між двома війнами опинилися в надзвичайно тяжкому становищі. На той час територія України була поділена між чотирма сусідами-завойовниками: Радянським Союзом, Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Українство у такому підневільному становищі створило та розвинуло ідеологію українського націоналізму. Вона швидко завойовувала прихильників у Західній Україні, яка стала форпостом національно-визвольного руху. У 1920 р. виникає Українська Військова Організація (далі – УВО), а 1929 року була створена Організація Українських Націоналістів (далі – ОУН), яка стала стрижнем українського націоналістичного руху.

На жаль, діяльність ОУН, зокрема в міжвоєнний період, висвітлена історичною наукою недостатньо. На це були об'єктивні причини: тотальний контроль радянських репресивних органів над історичною наукою й активне насадження в суспільній свідомості вигідних для комуністичної влади стереотипів. Одним із таких стереотипів є теза про те, що найлютішими ворогами українського народу є "українські буржуазні націоналісти". Брак об'єктивної інформації про ОУН вимагає заповнення прогалів в історичній науці і спонукає звернутися до вивчення історії ОУН, зокрема на регіональному рівні.

Джерельною базою дослідження є документи і матеріали, сконцентровані у фондах 1, 46 та 216 Державного архіву Волинської області, у фонді 33 Державного архіву Рівненської області та фонді 205 Центрального державного історичного архіву України у Львові¹. Це насамперед матеріали судових справ та звіти органів безпеки, а також зіставлення конфіденційних інформацій. Цікавою особливістю матеріалів судових справ є використання в них документів з архіву матеріального проводу ОУН Луччини та інформацій прокуратора Олексі Багнюка.

¹ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 1 (Волинське восводське управління державної поліції). – Оп. 2. – Спр. 7229; Ф. 46 (Волинське восводське управління). – Оп. 9а. – Спр. 463, 889; Ф. 216 (Прокуратура Луцького окружного суду). – Оп. 3. – Спр. 1811, 1921, 1922, 1929, 1936, 1954; Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 33 (Прокуратура Рівненського окружного суду). – Оп. 4. – Спр. 70, 78, 84, 90, 97; Оп. 5. – Спр. 128; Центральный державный исторический архив Украины у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 879.

Використовується в дослідженні й службове видання відділу безпеки Волинського воєводського управління "Монографія ОУН на Волині", яке знаходиться у фонді бібліотеки Державного архіву Рівненської області². Окремі факти почерпнуті з видання ОУН "Твори себе сам" та повідомлення Проводу Організації Українських Націоналістів на ПЗУЗ про смерть члена Проводу ОУН на ПЗУЗ Олекси Присяжнюка – "Мітли"³.

Група мемуарної літератури представлена спогадами В. Лобая, С. Шухевича, С. Мудрика – "Мечника", Б. Казанівського⁴. Особливо цінними є спогади Володимира Лобая – "Вугляра" та відомого адвоката Степана Шухевича, які були безпосередніми учасниками досліджуваних подій. Використані також окремі історико-мемуарні праці С. Галамая та Л. Ребета та публіцистично-мемуарна праця С. Мудрика "У боротьбі проти московської агентури"⁵.

Історіографія цього питання дуже бідна. Проблеми лише побіжно торкаються праці П. Мірчука, А. Криштальського, О. Багана, П. Содоля, М. Коржана та науково-довідковий апарат 27-го тому "Літопису УПА"⁶.

* * *

Перші сліди діяльності УВО в Луцькому повіті зафіксовані в документах польських органів безпеки у 1928–1929 рр. Це було нелегальне розповсюдження часопису "Сурма". Водночас розпочалася підготовка молодих націоналістів у лавах "Пласту", який мав у своєму складі 12 "куренив". Організатори "Пласту" Іван Скоп'юк (Луцьк), Ананій Закоштур (Лаврів), Віталій Рафальський (Іванчиці Старі) в скорому часі стали організатора-

ми ОУН у Луцькому повіті. 1932 року ОУН вже мала досить розвинену підпільну сітку, ключовими осередками якої стали: Луцьк, Лаврів, Чаруків, Жидичин, Ківерці, Піддубці, Боголюби, Милуші, Звірів, Романів, Шепель, Городище⁷. Чисельність ОУН зростала і вже на 29.10.1935 польська поліція мала інформацію про 179 членів та симпатиків цієї організації⁸. Враховуючи жорстку конспірацію в лавах ОУН та безжалюгідний терор проти провокаторів, які заважали ефективній роботі органів безпеки, її реальну чисельність можна вважати вищою. Діяльністю ОУН на Луччині керував повітовий провід. Повітовими провідниками ОУН були: Іван Скоп'юк (від заснування до кінця 1933), Микола Скоп'юк (кінець 1933 – літо 1935, осінь 1936 – літо 1937), Віталій Рафальський (літо 1935 – осінь 1936)⁹.

Територіально до Луцького повіту ОУН входили Луччина, Берестеччина й окремі місцевості Дубенського повіту. На Берестеччині підпілля ОУН було організоване в 1933–1934 рр. Антоном Хмаруком, який мав контакт з М. Скоп'юком¹⁰. Місто Луцьк у зв'язку із зростанням підпілля ОУН було виділене в окрему організаційну одиницю¹¹.

ОУН Луччини будувалася за стандартною організаційною схемою: повітовий провід (провідник; референтури: організаційна, ідеологічно-політична (суспільно-політична), громадської роботи*, пропандивна, військова, Юнацтва)–районні проводи–"звена" (3–5 членів ОУН). В місцевості, де було мало членів ОУН, націоналістичною роботою керував "станічний". Всі інші, які визнавали ідеї ОУН вважалися "прихильниками", якщо вони активно допомагали ОУН, або "симпатиками", які сприяли визвольній боротьбі пасивно. З рядів останніх рекрутувалися діячі т. зв. "органічного сектору" (громадської роботи), які напівлегально допомагали поширювати впливи ОУН на широкі маси населення. Референтурі Юнацтва підлягала окрема юнацька сітка¹².

У 1937 р. ОУН, за твердженням члена Крайової Екзекутиви М. Коржана, набрала сили на Північно-Західних Українських Землях¹³.

⁷ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 80зв – 81, 82, 97; *Monografia...* – Арк. 36зв, 39зв, 40зв – 42зв.

⁸ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 70. – Арк. 222.

⁹ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 80зв – 81; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 90. – Арк. 212.

¹⁰ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 77–77зв, 81–81зв, 82зв.

¹¹ Там само. – Спр. 1954. – Арк. 96зв; Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – С. 17.

* У документах польської влади виділена як окрема "синя лінія", на відміну від "червоної лінії" – стандартної організаційної структури ОУН.

¹² Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – С. 17 – 22.

¹³ Коржан М. Фрагмент діяльності ОУН... – С. 547.

² *Monografia OUN na Wołyniu.* – Łuck, 1935 // – ДАРО. – Фонд бібліотеки. – Інв. №877.

³ Я. Л. Твори себе сам. – Б. м. в., 1953. – 22 с.; Повідомлення Проводу Організації Українських Націоналістів на ПЗУЗ про смерть члена Проводу ОУН на ПЗУЗ Присяжнюка Олекси – "Мітли" // Зберігається в домашньому архіві історика Володимира Мороза у м. Львові.

⁴ Лобай В. З моїх переживань. (Спогади, записані з розповіді у 1968 р.) // Макар В. Бойові друзі. Збірка споминок з дій ОУН (1929–1945). – Торонто, 1980. – Т. 1. – С. 23–49; Казанівський Б. Шляхом Легенди. Спомини. – Лондон, 1958; Мечник С. Під трьома окупантами. Спогади українського революціонера-підпільника. – Лондон, 1958; Шухевич С. Мос життя. Спогади. – Лондон, 1991.

⁵ Галамай С. Боротьба за визволення України. 1929–1989. – Львів, 1993; Мечник С. У боротьбі проти московської агентури. – Мюнхен, 1980; Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен, 1964.

⁶ Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк, 1968 – Т. 1.; Криштальський А. Національно-визвольний рух на Горохівщині. – Луцьк, 1994; Баган О. Націоналізм та націоналістичний рух. (Історія та ідеї) – Дрогобич, 1994; Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 1997. – Т. 27: Роман Петренко. За Україну, за її волю. (Спогади).; Коржан М. Фрагмент діяльності ОУН на північних землях Західної України // Євген Кошовий та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 537–551; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–49. Довідник. – Нью-Йорк, 1994; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–49. Довідник другий. – Нью-Йорк, 1995.

Чисельний ріст ОУН спричинився до реорганізації осередків ОУН у Луцькому повіті. Внаслідок цієї акції більшість місцевостей на території гмін Полонка, Княгінінек*, Торчин, Ківерці, Піддубці, Чаруків були опановані впливом ОУН. Розпочалася організаційна робота в гм. Чарторийськ¹⁴. Суть цієї реорганізації полягала у створенні додаткових керівних ланок – надрайонних та сільських проводів. Тепер структура ОУН виглядала так: повітовий провід–надрайонні проводи–районні проводи–сільські проводи–"п'ятки", "трійки" і "станічні". Теоретично кожному повітовому проводу мало підлягати 3–4 надрайони, кожному надрайонному проводу – 3–4 райони, а в кожному районі мало бути 7–10 сільських проводів¹⁵. Але в складі Луцького повіту ОУН було 6 надрайонів: Іванчиці, Усичі–Забороль, Лаврів, Берестечко, Піддубці–Звірів, Жидичин¹⁶. Загальна чисельність ОУН у повіті становила близько 160 членів та близько 800 "прихильників" і "симпатиків" (підрасована організаційним референтом повітового проводу Семеном Поліщук на підставі звітів надрайонів)¹⁷.

У той час повітовими провідниками були Микола Скоп'юк (до великих арештів у серпні 1937 р.) та Віталій Рафальський. На початку 1938 р. між В. Рафальським та С. Поліщук виникли тертя на ґрунті поділу влади. Поліщук необґрунтовано** звинувачував Рафальського в тому, що він є поліційним конфідентом і в червні 1938 р. організував замах на нього. Рафальський був тяжко поранений, а Поліщук став виконувати обов'язки повітового провідника. В листопаді 1938 р. він передав свій пост Андрію Нагорному, але 26 і 28 листопада обидва були арештовані¹⁸. Після цих арештів повітовим провідником став, ймовірно, Микола Якимчук із с. Піддубці¹⁹.

З серпня 1937 р. до складу повітового проводу входили А. Нагорний, Петро Хлопецький та Степан Миколайчук, а в 1938 р. як суспільно-політичний референт входив і Леонід Волосовець²⁰. Референтом Юнацтва був Олекса Присяжнюк²¹. На початку 1938 року Хлопецького, який став

* Село Княгінінек тепер називається Маяки.

¹⁴ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 81.

¹⁵ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 463. – Арк. 47; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 89.

¹⁶ Там само. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 84; Спр. 1954. – Арк. 81, 89зв, 96зв.

¹⁷ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 1954. – Арк. 93.

** Віталій Рафальський – "Дід" у 1941 р. мав стосунок до Служби Безпеки ОУН(б) і саме йому довірили переховувати архів НКВД з Луцька в перші місяці війни (Див.: Мечник С. У боротьбі проти московської... – С. 34).

¹⁸ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 79зв; Спр. 1954. – Арк. 16, 79зв, 81, 82–82зв, 92зв, 97–97зв; ЦДАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 879. – Арк. 112; Лобай В. З моїх переживань. – С. 36–38.

¹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 27. – С. 145.

²⁰ Я. Л. Твори себе сам. – С. 16.

²¹ Повідомлення Проводу Організації Українських Націоналістів на ПЗУЗ про смерть члена Проводу ОУН на ПЗУЗ Присяжнюка Олекси – "Мітли" // Зберігається в домашньому архіві історика Володимира Мороза у м. Львові.

на захист Рафальського, було усунено з проводу, а його обов'язки виконував Нагорний²². У безпосередньому підпорядкуванні повітового проводу перебувала диверсійно-терористична група (С. Затовканюк, С. Мельничук, М. Щигельський)*, створена Поліщук наприкінці 1937 р.²³.

Надрайон №1 – Іванчиці охоплював територію на північний захід від Луцька. До його складу входили два райони: Старі Іванчиці та Милуші. Найголовнішими осередками ОУН в цьому надрайоні були села Іванчиці Старі й Нові, Боголюби, Милуші, Оздениж, Уляники, Зміїнець, Тростянка, Буків, Німецьке, Серники, Княгінінек. Станом на лютий 1937 р. поліція мала інформацію про 14 осіб (у т. ч. й Степана Миколайчука), а зі звіту надрайону випливає, що лише військовий вишкіл у тій чи іншій формі проходили 23 члени ОУН. Загалом же чисельність ОУН у цьому надрайоні становила 54 активних члени та 58 симпатиків²⁴. Надрайонним провідником був Андрій Замелюк, членами проводу – Л. Волосовець (до 1938 р.), С. Миколайчук (з поч. 1938 р.), Володимир Швала²⁵. Районними провідниками ОУН були Леонід Волосовець (район Старі Іванчиці) та Володимир Чвала (район Милуші)²⁶.

Потужним був і надрайон №2 – Усичі–Забороль, який охоплював територію на захід та південний захід від Луцька (села Усичі, Буяни, Богущівка, Всеволодівка, Забороль, Баїв, Потреби, Шепель, Голишів, Полонка, Гірка Полонка, Оздів, Городище). Один із звітів надрайонного проводу подає чисельність 60 членів (15 – Усичі, 30 – Забороль, 15 – Полонка); звіт за квітень 1938 р. містить дані про 76 активних членів і 73 симпатиків, а в звіті за серпень говориться про 48 членів та 177 симпатиків²⁷.

Надрайонними провідниками були: Петро Хлопецький (весна–серпень 1937), Андрій Самчук (серпень 1937–весна 1938), Теодор Марцинюк (весна–листопад 1938). Членами надрайонного проводу в різний час були: С. Поліщук, Степан Цап'юк, Т. Марцинюк, Кость Шверда. Провідником районного проводу Забороль був Іван Кисіль, провідниками районного проводу Полонка – Лукаш Швагрук

²² ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 79зв; Спр. 1954. – Арк. 16, 81–82зв, 97–97зв; Я.Л. Твори себе сам. – С. 16.

* У 1938 р. всі перейшли в підпілля та відійшли на Закарпаття. (Див.: ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 4678. – Арк. 8).

²³ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 82.

²⁴ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 5. – Спр. 128. – Арк. 37зв.; ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 86зв.

²⁵ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 10, 82, 89; Я.Л. Твори... – С. 16.

²⁶ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 45.

²⁷ Там само. – Арк. 45, 235зв, 236зв; Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 889. – Арк. 52; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 97–97зв.

(весна–серпень 1937) та Митрофан Ілюк (серпень 1937 – листопад 1938)²⁸.

Номер 3 мав надрайон Лаврів, який контролював територію на південь від Луцька (села Лаврів, Чаруків, Коршів, Несвіч, Городище, Угринів, Вигуричі, Григоровичі, Мстишин, Баківці, Радомишль, Суховоля, Пільганів, Ратнів). У його складі було два райони: Лаврів і Чаруків. Є дані про те, що до складу надрайону Лаврів входив і район Полонка, але вони заперечуються звітом надрайонного проводу Усичі²⁹. В службовому монографічному опрацюванні Волинського воєводського управління (лютий 1937) наведені дані про 62 членів та симпатиків ОУН у цих місцевостях (у т. ч. А. Закоштуя, Федора Помяновського, Івана Васильчука, Юстину Табаковську)³⁰. У звіті надрайону за квітень 1938 р. наводяться дані про 24 активних членів та 200 симпатиків³¹.

Надрайоновим провідником був А. Закоштуя, а під час його арешту обов'язки провідника виконував Олександр Галамага. Членами надрайонного проводу були О. Галамага та Ф. Помяновський. Районовий провід у Лаврові був створений наприкінці 1936 р. А. Закоштуем; з кінця 1937 р. районним провідником був Іван Герасимчук. До складу районного проводу в різний час входили Іван Тищук, О. Галамага, Ф. Помяновський. Керівником районного проводу в Чарукові (створений у березні 1937 р.) став І. Васильчук³².

Дещо пізніше, ніж вищезгадані надрайони, було створено надрайон №4 – Берестечко. Тут ще з 1933 р. діяв потужний осередок ОУН, а на початку літа 1937 р. був створений районний провід на чолі з Олексою Багнюком, якому підпорядковувалися осередки в Берестечку та селах Смолява, Мислині, Зелене, Вербень. Членами проводу були Іван Філіпович (Пилипович), Опанас Надашкевич, Іван Гладун, Теофан Ошуркевич. Після арешту Багнюка (07.08.1937) районним провідником став Філіпович. Організаційна праця посувалася успішно і вже восени 1937 р., згідно зі звітом районного проводу, ОУН у Берестечку налічувала 15 дійсних членів і 60 симпатиків³³. У зв'язку з організаційним ростом Берестечко перейменовано у надрайон. Йому підпорядковувалися районні проводи Берестечка і прилеглих територій Дубенщини (осідок – кол. Вербень). Після виходу з тюрми Багнюка, якого

²⁸ Там само. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 889. – Арк. 60; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1922. – Арк. 26, 29–30; Спр. 1954. – Арк. 10, 81, 82, 89, 91–91зв, 94зв, 97–98зв.

²⁹ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1922. – Арк. 26.

³⁰ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 5. – Спр. 128. – Арк. 37–37зв.

³¹ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 235зв.

³² Там само. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 79зв; Спр. 1922. – Арк. 27, 28, 29; Спр. 1954. – Арк. 89–89зв; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 84. – Арк. 65зв, 87зв, 88; Оп. 5. – Спр. 128. – Арк. 37зв.

³³ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 78–78зв, 85зв.

Іван Климів призначив повітовим провідником ОУН Горохівщини, І. Гладун отримав наказ організувати надрайон Боремель–Теслугов. До його складу мали входити районні проводи в Теслугові, Вербені, Хотині, Демидівці. Надрайонний провід в Берестечку також отримав завдання організувати районні проводи в Мислинях і Бранах³⁴.

Надрайон №5 – Піддубці охоплював села, розташовані на схід від Луцька (Піддубці, Звірів, Романів, Вишнів, Крупа, Боратин, Ботин, Лище, Гаразджа, Котів, Копче Руське). Чисельність ОУН у цьому надрайоні, згідно з надрайонними звітами, становила в квітні 1938 року 24 члени й 350 симпатиків, а у вересні того ж року – 28 членів і 300 симпатиків³⁵. Для порівняння: згідно зі звітом надрайону №5 за 1938 р., на його терені проживало 1999 українців³⁶. У поліційних документах (лютий 1937) фігурують лише 9 осіб з цього надрайону (у т. ч. Анатолій Козяр). Для порівняння: у звіті воєводського управління від 31.06.1936 р. у цьому надрайоні фігурують 11 осіб (у т. ч. А. Козяр та Антон Вовчик)³⁷. Цей надрайон був одним з найкраще законспірованих, а на його терені працювали М. Якимчук, Сергій Качинський, Любов Гнатюк, які пізніше стали відомими діячами ОУН³⁸.

Провідником надрайону Піддубці був А. Вовчик, а членами проводу – Олексій Заборовець, Федір Заборовець* та Федот Юревич³⁹. Район Звірів очолював А. Козяр, а після того, як Козяра забрали до війська, – Іван Якимчук. Певний час членом районного проводу ОУН в Звіріві був М. Якимчук⁴⁰.

Навесні 1938 р. був організований надрайон №6 – Жидичин, якому підлягали осередки ОУН на північ від Луцька (Жидичин, Ківерці, Бодячів, Липляни, Клепачів, Четвертня, Юліана**). З цього надрайону поліції були відомі 12 осіб, у т. ч. надрайонний провідник Олекса Чесюк та члени проводу Іван Силюк, Микола Кушнір, Теодор Міськовець⁴¹. Чисельність ОУН у цьому надрайоні не була великою (8 членів, 8 симпатиків станом на серпень 1938 р.), бо він перебував у стадії від-

³⁴ Там само. – Арк. 79, 84–84зв, 86.

³⁵ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 236, 237.

³⁶ Там само. – Арк. 240зв.

³⁷ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 153зв; Оп. 5. – Спр. 128. – Арк. 37зв.

³⁸ Я.Л. Твори себе сам. – С. 15; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943 – 1949. Довідник. – С. 73, Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943 – 49. Довідник другий. – С. 39, 117.

* Ф. Заборовець родом з Олександрії, пов. Рівне.

³⁹ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 10, 89зв.

⁴⁰ Там само. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 45.

** Нині с. Дачне.

⁴¹ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 5. – Спр. 128. – Арк. 37–37зв.; ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 10, 89зв.

новлення після "ліквідацій" у 1935–1936 рр. Організувалися три райони – Жидичин (провідник – Іван Солтис), Клепачів, Липляни⁴².

Почав також організовуватися надрайон №7 – Чарторийськ, зародком якого стали осередки ОУН у селах Хряськ, Старий Чарторийськ, Цміни, Новосілки пов. Луцьк, а також села Суховоля, Веретеничі, Полиці та Рафалівка пов. Сарни⁴³.

У звіті прокуратури, присвяченому справі Коса й товаришів, зустрічаються згадки про поділ ОУН на т. зв. "червону" і "синю" "лінії". На думку представників органів безпеки, "червона лінія" – це усталена форма організаційної структури ОУН, а "синя" – напівлегальна націоналістична робота серед мас. Ці "лінії" були відокремлені в нижніх ланках і об'єднувалися в єдине ціле на рівні повітів і вище. Це вказує на активну діяльність референтури громадської роботи⁴⁴.

Для поширення націоналістичних ідей на Волині використовувався Український Національний Козацький Рух (ділі – УНАКОР), який став своєрідною напівлегальною прибудівкою ОУН на Волині. Багато членів УНАКОР стали згодом активними діячами ОУН⁴⁵.

Луцький повіт ОУН організаційно підкорявся обласному провідникові М. Скоп'юку, який до серпня 1937 р. одночасно обіймав ще й пост повітового провідника Луччини. Саме від нього отримували вказівки осередки ОУН на Луччині. Зв'язки М. Мостовича локалізуються лише на терені м. Луцька. Після великих арештів у серпні 1937 р., коли за ґрати потрапив майже весь керівний актив ОУН на Волині, керівним центром для Луччини стає Сокаль. Зв'язок із Сокалем ішов через повітовий провід Радехівщини. В матеріалах судових справ зафіксовано багато контактів С. Поліщука, А. Нагорного, О. Багнюка, І. Філіповича, Т. Ошуркевича з Володимиром Лобом – "Вуглярем" (повітовим провідником ОУН Радехівщини) та Зеноном Мазуркевичем. Особливо вони пошквалилися у зв'язку з усуненням В. Рафальського. Крім того, під час цих контактів до Сокаля передавалися організаційні складки членів ОУН, а до Луцького повіту натомість надходила література ОУН⁴⁶.

⁴² ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 45.

⁴³ Там само. – Арк. 3зв – 4; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1934. – Арк. 6–26.

⁴⁴ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 97. – Арк. 225зв – 227зв; Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – С. 17–22.

⁴⁵ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 84. – Арк. 10; Спр. 90. – Арк. 213; Шухевич С. Мое життя. Спогади. – С. 580 – 582.

⁴⁶ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 97. – Арк. 223, 227зв; ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 78, 81–81зв, 82зв, 84зв; Спр. 1954. – Арк. 81, 82–82зв, 84зв, 90–90зв, 92–92зв, 101зв – 103зв; Лобай В. З моїх переживань... – С. 36; Казанівський Б. Шляхом Легенди. Спомини. – С. 21–22; Мечник С. Під трьома окупантами... – С. 12; Мірчук П. Нарис історії ОУН. – С. 454; Баган О. Націоналізм та націоналістичний рух... – С. 108; Коржан М. Фрагмент діяльності ОУН... – С. 541–542.

Діяльність ОУН на Луччині й Берестеччині розгорталася за такими напрямками: організаційний, пропагандивний, військовий, бойовий, фінансово-господарський.

В основі організаційного напрямку лежало залучення до ОУН нових кадрів, заповнення вакансій, які виникали внаслідок арештів, відновлення втрачених зв'язків. Особливо важливим вважалося проникнення членів ОУН до різних легальних організацій, що дозволяло більш безпечно проводити націоналістичну діяльність⁴⁷.

Пропагандивна діяльність ОУН мала на меті поширювати націоналістичні настрої серед українського населення та підсилувати опозиційні настрої щодо Польщі та СРСР. Головними шляхами досягнення цієї мети стали: поширення націоналістичної літератури, церковно-шкільна акція (пропаганда, спрямована на поширення сфери вжитку української мови в церковній та шкільній галузях), відзначення славних подій в історії України, протимонопольна акція (бойкот алкоголю і тютюну, які були монополями товарами Речі Посполитої)⁴⁸.

Військовий напрямок діяльності ОУН представлений військовою підготовкою її членів та нагромадженням зброї⁴⁹. У програмі короткого вишколу членів надрайонних проводів, яка була знайдена в архіві повітового провідника ОУН Луччини С. Поліщука, про цей напрям роботи сказано так:

"Проводити розвідку, хто має зброю, де знаходяться магазини*, крамниці і склади зброї. Роззброювати одиничних осіб, як: гайових, поліціантів, шпідлів**, "хрунів"***, сторожів і т. д. Відібрану зброю зберігати в конспіративних магазинах.

Влаштувати виправи боївки до більших осередків, в яких знаходиться зброя, як напр. Стрілецьке товариство, ПВ**** і т. п. Виконувати то належить без розголосу.

Влаштувати добре законспіровані склади зброї і військових приладів (радіо, телефон і т. п.). Звернути якнайпильнішу увагу на військове вишколення членів. Постаратися про відповідну літературу і підручники. Врешті доконати обрахування військових сил⁵⁰.

⁴⁷ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 84. – Арк. 175зв; ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1922. – Арк. 27.; Я. Л. Твори себе сам. – С. 10–11, 16.

⁴⁸ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 463. – Арк. 24; Спр. 889. – Арк. 51–52, 61, 64; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 79зв, 85зв; Спр. 1954. – Арк. 83, 90зв.

⁴⁹ Там само. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 889. – Арк. 51–52, 53; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 80зв, 85зв – 86; Спр. 1922. – Арк. 28; Спр. 1954. – Арк. 83–83зв, 86–87.

* Тут: різновид військового складу.

** Тут: поліційних та інших агентів.

*** Українців, які активно співпрацювали з польською владою.

**** Ймовірно, Військо Польське.

⁵⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 879. – Арк. 111зв – 112.

Бойова акція включала в себе саботажі (серпень 1937 р. і лютий 1938 р.), акти терору та експропріаційні акції. 11.03.1937 р. членом ОУН у Піддубцях був застрелений постерунковий Адольф Рутковський; у Ківерцях вчинено замах на провокатора Кліма Крупського та його брата Давида⁵¹. За неповними даними, в січні-жовтні 1938 року було здійснено 10 терористичних актів⁵². Для поповнення організаційної каси були проведені чотири експропріаційні акції проти приватних осіб (Юзефа Дуди зі с. Банашівка, Олександра Рички зі с. Цеперів, Шии Каца з кол. Звірків, Шломи Лінденбойма зі с. Городок); частина з них не вдалася. Ці акції відбулися у серпні 1937 р. та лютому-березні 1938 р.⁵³

Фінансово-господарча акція ОУН виявлялася у всебічній підтримці української торгівлі та проведенні фінансових збірок серед членів та симпатиків ОУН. Збірки проводилися для організаційних потреб, на допомогу політв'язням та підпільникам ОУН, на бойовий фонд (закупівля зброї та боєприпасів)⁵⁴.

Таким чином, Луцький повіт ОУН розгорнув активну діяльність, в якій виразно виділялися організаційна та пропагандивна сторінки. Це викликало різку протидію з боку польських органів безпеки. Крім двох дрібних політичних процесів, які відбулися в березні і травні 1937 р., в стадії підготовки було кілька десятків судових процесів над членами ОУН, частина яких відбулася 1939 року. Про це свідчить велика кількість судових справ, які зберігаються у фонді 216 Державного архіву Волинської області⁵⁵. Відомий адвокат Степан Шухевич згадував, що на кінець серпня 1939 р. мав "занотованих у своїм термінарі біля тридцяти дрібних розправ на Волині, та їх не встигли польські суди перепроводити"⁵⁶.

Болючим ударом по ОУН Луччини стала т. зв. "ліквідація", проведена поліцією 5-8.08.1937 р. Під час цієї акції було заарештовано на території Луцького повіту 44 особи, в Берестечку – 6 осіб. Серед них – провідні діячі ОУН Євген Шульга, Іван Хлопецький, Анатоль Кабайда, М. Скоп'юк, А. Закоштуй, І. Васильчук, І. Філіпович, О. Надашкевич, Ф. Помяновський⁵⁷. Всі вони на тривалий час вибули з організаційної роботи. Матеріали на них були здобуті переважно агентурним шляхом, а одним з головних свідків проти арештованих став провокатор Клім

Крупський, який раніше входив до складу осередку ОУН у Ківерцях⁵⁸. Але набагато відчутнішого удару зазнала ОУН у листопаді-грудні 1938 р., коли було заарештовано весь провідний актив Луччини і Берестеччини, а також В. Лобая, З. Мазуркевича і Бориса Бедрика⁵⁹. Це було пов'язано з однією з найефективніших агентурних розробок в історії польської поліції, яка полягала в проникненні в ряди ОУН своєрідного "троянського коня". Ним став Олекса Багнюк з Берестечка (в С. Шухевича – помилково студент Боднаренко), який займав відповідальні пости в ОУН. Саме він видав членів повітового проводу Луччини й надрайонних проводів Лаврова й Берестечка, а також В. Лобая, З. Мазуркевича і Б. Бедрика. Крім того, Багнюк, перебуваючи в одній камері з І. Климовим, увійшов до нього в довіру, і Климов призначив його повітовим провідником Горохівщини. По виході з тюрми Багнюк розпочав організацію осередків ОУН в Горохівському повіті і прилеглих до нього місцевостях Дубенщини. Потім їх видав поліції, а сам виступав головним свідком на більшості політичних процесів, які проводилися як результат цих арештів⁶⁰. Через провокаційну діяльність Багнюка лише в м. Берестечку ОУН втратила щонайменше 14 членів⁶¹. За це ОУН винесла Багнюку смертний вирок⁶².

Під час арешту С. Поліщука в руки поліції потрапив архів повітового проводу ОУН, де були дані про розподіл організаційних обов'язків, військову підготовку членів ОУН, звіти надрайонів⁶³. Цей архів допоміг поліції краще зорієнтуватися в справах Луцького повіту ОУН і визначитися, кого катувати першим. Торттури під час допитів були звичайним явищем. Не витримавши катувань, після невдалої спроби самогубства почав зізнаватися Семен Поліщук⁶⁴. Все це призвело до значних втрат у лавах ОУН Луччини та Берестеччини. Ліквідація тривала аж до серпня 1939 р., а вже 29 травня поліція рапортувала про затримання 262 членів та симпатиків ОУН, з яких 240 було передано судам. Згідно з тим же повідомленням, ліквідовано один окружний провід (його провідником вважали С. Поліщука), один повітовий, 5 надрайонних, 11 районних та 19 сільських проводів⁶⁵.

⁵⁸ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1936. – Арк. 7зв, 16; Шухевич С. *Моя життя. Спогади.* – С. 574.

⁵⁹ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 77–77зв; Спр. 1921. – Арк. 19, 20; Спр. 1954. – Арк. 79зв; Криштальський А. *Національно-визвольний рух на Горохівщині.* – С. 11.

⁶⁰ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 78, 79, 84; Спр. 1954. – Арк. 84зв – 85; Шухевич С. *Моя життя. Спогади.* – С. 566.

⁶¹ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 84. – Арк. 201зв – 203зв.; ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 1. – Спр. 1921. – Арк. 19; Спр. 1929. – Арк. 19.

⁶² ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 879. – Арк. 112.; ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 104.

⁶³ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 80–81зв; Спр. 1954. – Арк. 86–87зв, 92зв.

⁶⁴ Лобай В. *З моїх переживань...* – С. 37.

⁶⁵ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 45, 288.

⁵¹ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 889. – Арк. 64; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 86зв; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 84. – Арк. 69зв – 70, 126, 257; Шухевич С. *Моя життя. Спогади.* – С. 574.

⁵² ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 236–237зв.

⁵³ Там само. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 889. – Арк. 64–66; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 83–83зв.

⁵⁴ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1954. – Арк. 83.

⁵⁵ Там само. – Ф. 216. – Оп. фонду; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Арк. 70, 127зв.

⁵⁶ Шухевич С. *Моя життя. Спогади.* – С. 574.

⁵⁷ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 84. – Арк. 201зв – 202зв.

Отже, у 1937–1938 рр. Луцький повіт ОУН був досить потужною організаційною одиницею і сприяв зростанню націоналістичних настроїв на Луччині та Берестеччині. Хоч робота ОУН провадилася в умовах жорсткої протидії польського репресивного апарату, події наступних років показали, що ідеї українського націоналізму міцно вкоренилися в свідомості населення цього регіону, що й стало головним результатом діяльності ОУН на терені Луччини.

Історія Української Повстанської Армії

Володимир КОСИК,
доктор Сорбонни (Париж) і УВУ (Мюнхен)

НІМЕЦЬКІ ДОКУМЕНТИ ПРО УПА

Під час Другої світової війни, окупаючи якусь територію, німці уважно сліdkували за настроями населення і всіма подіями на цій території. В Україні, як і в інших країнах європейського Сходу, цю діяльність було доручено органам німецької поліції безпеки (СП) і служби безпеки (СД). До них належали, крім безпеки, усі політичні питання.

На українській території діяли поліційні айнзацкоманди СП і СД, які належали до двох айнзацгруп: "Ц" і "Д". Свою діяльність вони починали звичайно масовими розстрілами агентів, партизан, комуністів, євреїв, асоціальних елементів, грабіжників. Але тому, що до них належали також всі політичні питання, вони сліdkували за подіями, настроями населення, політичною активністю осіб і груп, діяльністю всіх рухів опору. Вони все реєстрували і свої Звідомлення слали до Берліна. У Берліні на основі цих звідомлень Головне управління безпеки Райху, куди входило теж і гестапо, виготовляло свого роду бюлетені, а саме: "Звідомлення про події в СРСР" (від 23.6.1941 по 24.4.1942), "Донесення з окупованих територій Сходу" (від травня 1942 по травень 1943) та "Повідомлення айнзацгруп поліції безпеки і СД про діяльність і ситуацію в СРСР" (від 15.9.1941 по 31.3.1942). Ці бюлетені отримували деякі інстанції уряду. Крім цього, до Берліна надходили Звідомлення від абверів, представників міністерства закордонних справ при армії, а в роках 1943–1945 також від служби "Чужі армії на Сході" та інших німецьких агенцій.

Ці документи треба вважати найбільш об'єктивним історичним джерелом. Бо коли йшлося про безпеку Райху та окупаційної влади, німці точно реєстрували кожен вияв справжнього, дійсного (а не вигаданого на еміграції) спротиву й некорисної для німців діяльності будь-якої української організації чи особи. Зрештою, усі ці Звідомлення, як достовірні документи, разом з іншими документами служили доказовим матеріалом під час процесу в Нюрнберзі.

Спочатку коротко про розуміння і розшифрування німецьких архівів. Для прикладу, справа арештування Степана Бандери, про що невпинно ширяться неправильні інформації.

Наприклад, А. В. Кентій, член "робочої групи з вивчення ОУН-УПА при Інституті історії України НАН", пише: "На підставі прийнятих рішень у той же день, 5 липня 1941 р., німці затримали у Кракові секретаря УНК В. Горбового і ще п'ять провідних членів ОУН. А 7 липня ц. р. на-